

DRIEMAAL EEN ZEESCHILDPAD IN 111 JAAR

door A. W. F. MEIJER
Natuurhistorisch Museum Maastricht.

Het skelet uit Canne, 1862

In 1862 werd in een kalkgroeve nabij het Belgische dorpje Canne een skelet gevonden van een zeeschildpad, behorend tot de soort *Allopleuron hoffmanni* Gray. Door bemiddeling van de burgemeester van Canne kwam het fossiel in handen van E. Capitaine, oom van de burgemeester en o.a. secretaris van het curatorium van het Koninklijk Atheneum van Maastricht. Deze laatste schonk het aan het Atheneum (sind 1864 H.B.S.), waar het werd tentoongesteld in het natuurhistorisch kabinet.

Hoe het fossiel er toen uitzag, weten we van een beschrijving en afbeelding van Dr. T. C. Winkler, die er in 1869 lyrische woorden aan wijdt. Vrij naar het Frans: „Het is een van die fossielen, die een paleontoloog bij de eerste aanblik niet onbewogen laten” en: „Waarlijk, Maastricht bezit met deze schildpad een schat”. Werde het fossiel zelf een juweel gevonden, heel wat minder fraai waren de konservering en huisvesting ervan.

Dr. H. J. Hoffmans, toendertijd directeur van de H.B.S., memoreert in 1913 deze toestand.

„Als bewaarplaats voor de *Chelonia* diende nu het museum der natuurhistorische verzamelingen der Hoogere Burgerschool, een killig en vochtig lokaal met een met steenen belegde vloer, slechts zelden, ook in den guren tijd van den winter, door een kachel verwarmd. Aldaar was zij geplaatst op eene onaanzienlijke schraag, getimmerd uit ruwe stukken boomstammen en planken; daarover stond eene stulp, vervaardigd uit eenige niet eens geschaafde latten en een stuk van het gewoonste paklinnen. Eene installatie, zeker onwaardig aan de hooge waarde en de groote beteekenis en tevens nadelig voor het behoud

van dat unicum der palaeontologische schatten! De *Chelonia* begon langzamerhand in een toestand van ontbinding te geraken. De zandsteen, (sic!! red.) waarin de *Chelonia* was ingesloten, zuigt het water uit de lucht in sterke mate op; bij intredende vorst bevroor dat water, waarvan verbrokkeling van den mergel een natuurlijk gevolg was. Werde bij bezichtiging der schildpad de daarover geplaatste kap weggenomen, dan werd niet zelden tegen den mergel gestooten, waardoor nieuwe beschadigingen ontstonden.

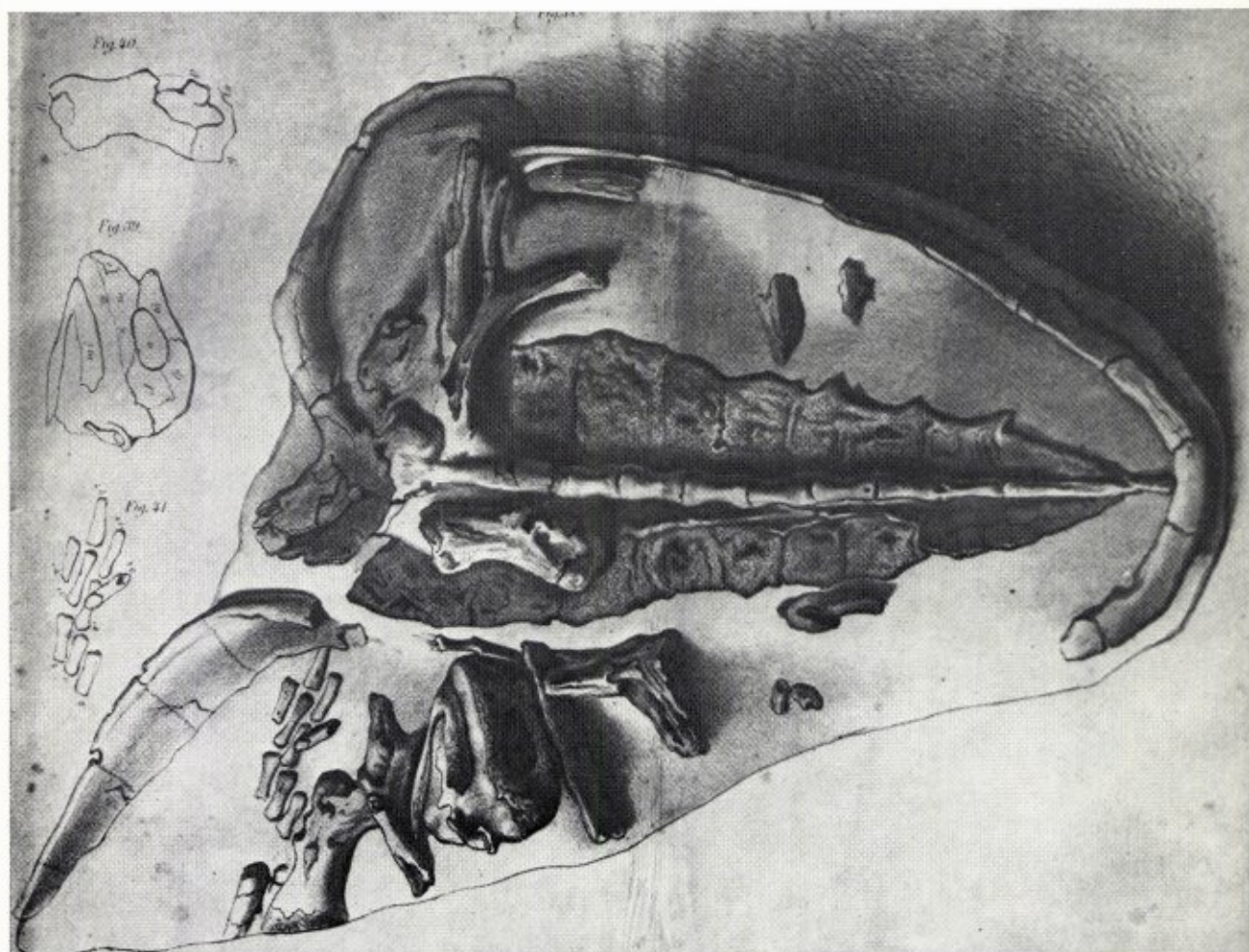
Het geschenk van den Burgemeester van Canne, met zoveel geestdrift in dank ontvangen, was nu een 'Schmerzenkind' geworden.”

Goede raad was, ook in letterlijke zin, duur. Duistere krachten opperden zelfs, dat men het fossiel maar moest verkopen aan een groot museum. Gelukkig bleken de tegenkrachten – waaronder Dr. Hoffmans – sterker, zodat dit stuk tenminste niet eenzelfde lot onderging als zovele van zijn voorgangers, te beginnen met de beroemde schedel van „de” *Mosasauros*, in de 18e eeuw gevonden in de Sint Pietersberg en nu te bewonderen in het Natuurhistorisch Museum . . . te Parijs!

Uiteindelijk werd er een oplossing gevonden. In 1899 werd het gebeente op kosten van de gemeente Maastricht in het Koninklijk Natuurhistorisch Museum te Brussel uitgeprepareerd en gekonserveerd. Hierbij bevrijdde men de beenderen uit de kalksteen en monteerte ze – elk bot op de plaats die het oorspronkelijk in het skelet had ingenomen – op een draadkonstruktie. Bij deze werkzaamheden bleek, dat het grootste gedeelte van het skelet bewaard was gebleven. Het bekken, de achterpoten en de staart ontbraken echter vrijwel geheel, evenals grote delen van het buikschild.

Het zou nog meer dan zeventig jaar duren, voordat een tweetal vondsten van vergelijkbare omvang veel van het ontbrekende aanvulde.

Teruggekeerd in de H.B.S. werd het skelet, tesamen met andere natuurhistorische voorwerpen, tentoon-

De afbeelding in Winkler, 1869.

gesteld in een goed verlichte en verwarmde zaal. Een glazen kap voorkwam, dat bezoekers het fossiel zouden kunnen beschadigen. Zo waren ook deze aspecten uiteindelijk in orde.

December 1913 is het skelet overgebracht naar het prille Natuurhistorisch Museum van Maastricht, waar het lange tijd in dezelfde toestand, maar in verschillende zalen te zien is geweest. De conservering, die het skelet in Brussel had ondergaan, bleek

op de lange duur niet bevredigend, terwijl ten gevolge van diverse verhuizingen van de ene zaal naar de andere, beschadigingen waren ontstaan die slechts provisorisch waren hersteld.

Dit leidde tot het besluit om – in het kader van de vernieuwing van de inrichting der geologiezalen – ook de schildpad te restaureren. Dit gebeurde in 1972/73 door personeel van het Museum. Tevens werd bij deze gelegenheid de langzamerhand wel erg

ouderwetse „vitrine” (bouwjaar 1899!) vervangen door een modernere. Het geheel is thans opgesteld in het achterste gedeelte van de afdeling regionale geologie en paleontologie.

Het skelet uit de Sint Pietersberg, 1971

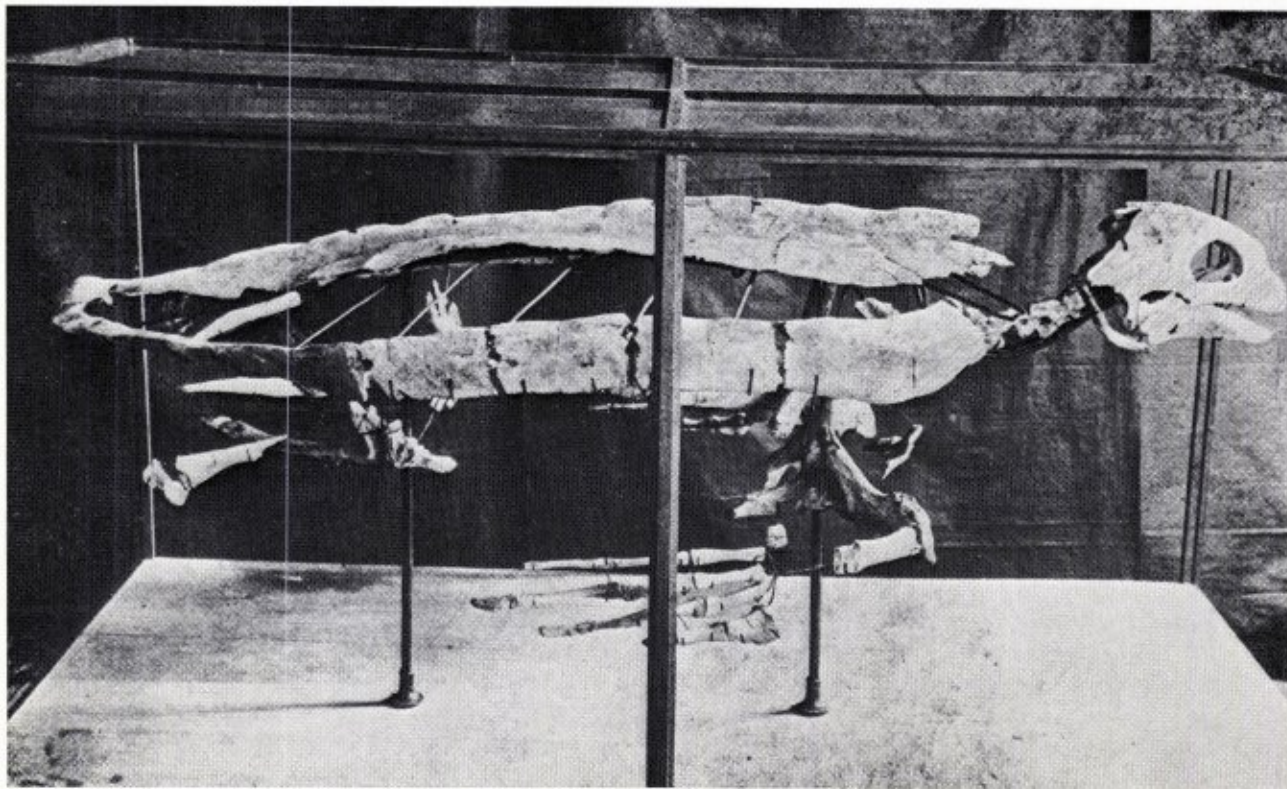
In 1971 werd in de Sint Pietersberg een onvolledig skelet van *Allopleuron hoffmanni* geborgen. Het lag ondersteboven – dus in eenzelfde oriëntatie als de vondst van 1862 – in de zijwand van een gang. Bij het uitzagen van die gang, vermoedelijk al eeuwen geleden, werd het skelet in de lengte gehalveerd. Wat er met de overige helft is gebeurd, is onbekend. De vondst omvat grofweg het gehalveerde centrale

deel van het rugschild, de schedel en een voorpoot met bijbehorend gedeelte van de schoudergordel.

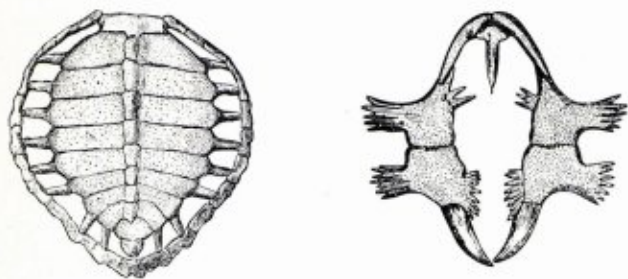
Op dit punt van het verhaal gekomen, gebiedt de duidelijkheid mij eerst wat over de schilden van schildpadden te vertellen. Schildpadden danken hun naam aan het bezit van een rugschild en een buikschild. Samen vormen deze een benige doos, die het lichaam beschermt en waarbinnen kop, staart en poten meestal kunnen worden teruggetrokken.

Bij de landschildpadden is deze doos sterk gewelfd en – op twee gaten voor kop, poten en staart na – een gesloten geheel. Hij bestaat aan de buitenkant uit een samenstelsel van beenplaten, die niet tot het skelet behoren, maar z.g. huidverbeningen zijn. Aan

De schildpad van Canne, even voor zijn verhuizing naar het Museum gefotografeerd.

de binnenkant van het rugschild zijn de sterk verbrede ribben en de rugwervels, dus delen van het skelet, met de eerder genoemde beenplaten tot een stevig geheel vergroeid.

Beenderen van rug- en buikschild van een zeeschildpad.

Bij recente dieren zijn beide schilden nog bedekt met hoornplaten, die echter niet fossiel bewaard blijven. De zeeschildpadden zijn geëvolueerd uit landschildpadden. Bij de zeeschildpadden is de benige doos meestal afgeplat (stroomlijn!) en niet meer een gesloten geheel, waardoor de konstruktie veel lichter is. Het rugschild bestaat bij deze dieren uit een centraal gedeelte, opgebouwd uit hoekige beenplaten en uit een rand, welke uit een aantal afzonderlijke beenderen bestaat. Dit is er overgebleven van het oorspronkelijk gesloten geheel van huidverbeningen. Rand en centraal deel van het rugschild worden verbonden door het buitenste deel van de ribben. Het buikschild bestaat uit negen afzonderlijke beenplaten, die slechts op enkele plaatsen aan elkaar bevestigd zijn.

Het in 1971 gevonden skelet werd zodanig geprepareerd, dat de beenderen nu goed zichtbaar zijn, maar nog wel gedeeltelijk in de kalk steken. Men krijgt zo een indruk van de oorspronkelijke oriëntatie en houding van het skelet. De bezoeker krijgt hierdoor een blik op de binnenkant van het rugschild. Fraai is zichtbaar, hoe het centrale deel van het rugschild uit de twee reeds eerder genoemde componenten is opgebouwd: rugwervels en ribben enerzijds, beenplaten anderzijds. Deze details waren aan het

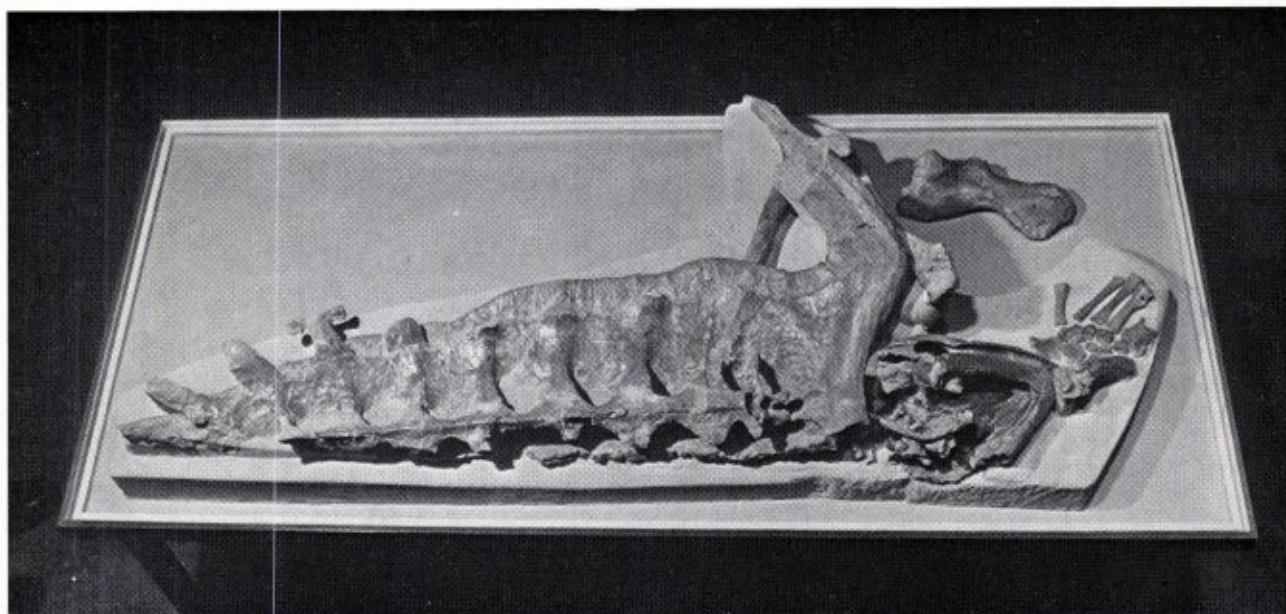
skelet uit Canne niet meer waar te nemen, vermoedelijk ten gevolge van de door Dr. Hoffmans beschreven omstandigheden. Ook van de schedel bleek een verassend detail bewaard te zijn gebleven: een gehoorbeentje (columella auris) bevond zich nog in vrijwel de oorspronkelijke ligging in het gehoororgaan.

Het skelet uit de Cannerberg, 1973

In 1973 werd wederom een skelet van *Allopleuron hoffmanni* gevonden, ditmaal in de Cannerberg op Nederlands gebied. Het bevond zich in het plafond van een gang en lag – in tegenstelling tot het vorige tweetal – met de buikzijde naar beneden.

Verschillende factoren bepalen tesamen, wat er uiteindelijk overblijft van een kadaver, dat op de zeebodem terecht is gekomen. Alleen het skelet heeft een redelijke kans op fossilisatie. Hiervoor is het nodig, dat de stoffelijke resten snel door sediment worden bedekt. Hoe sneller de bedekking plaatsvindt, des te groter is het gedeelte van het skelet, dat in zijn geheel bewaard blijft. Aaseters zullen namelijk proberen om er stukken van los te rukken en de stroming zal door ontbinding losgeraakte onderdelen wegvoeren. Het wordt duidelijk, hoe belangrijk voor de uiteindelijke fossilisatie de stand is, waarin een kadaver op de zeebodem terecht komt. Licht het bijvoorbeeld op de buikzijde, dan zal die kant het best bewaard blijven. Tenslotte speelt ook de weerstand van het skelet tegen desintegratie een belangrijke rol. Sommige onderdelen van het skelet zitten steviger aan elkaar vast dan andere. De beenderen van de ledematen bijvoorbeeld bewaren vaak lange tijd hun onderlinge samenhang.

Men kan dus een fossiel skelet met nog andere oogmerken bekijken dan om iets te leren van de bouw van het betreffende dier. Het geeft soms veel informatie over de wijze, waarop een kadaver uiteindelijk uiteenvalt in losse onderdelen, m.a.w. het vertegenwoordigt een bepaalde fase in het proces van het „tot stof wederkeren”. De laatste jaren hebben pale-

De vondst van 1971.

foto: Jan van Eijk.

ontologen het belang hiervan ingezien; men heeft zelfs het uiteenvallen van bijv. het kadaver van een zeehond van stap tot stap beschreven. Aan de resten van de schildpad uit de Cannerberg kan men a.h.w. aflezen wat er destijds gebeurd moet zijn.

Het ontbindende kadaver zakt langzaam naar de zeebodem; de onzachte aanraking met de zeebodem wervelt een wolk kalkslib op. Wanneer de wolk is weggetrokken, blijkt de schildpad al gedeeltelijk in het losse slib te zijn weggezakt. De rugkant is nog zichtbaar. De ontbinding schrijdt voort; het centrale deel van het rugschild raakt los van de rest en wordt door de stroming opgelicht en meegesleurd, evenals een paar beenderen van de rand van het schild. Tenslotte verdwijnt het restant van het skelet geheel onder het slib. Pas miljoenen jaren later – het slib is tot kalksteen verhard en de wereld ziet er geheel anders uit – worden de beenderen weer aan het daglicht blootgesteld en door mensen bekeken.

Mede doordat dit exemplaar op zijn buikzijde liggend werd ingebed, waren vele onderdelen van het skelet,

die bij de vondst te Canne ontbraken, hier nog aanwezig. Grote delen van het buikschild, de voor- en achterpoten, het bekken en de schedel waren weliswaar noodgedwongen in grote brokken kalk uit het plafond gehaald, maar lagen nog min of meer in hun natuurlijk verband toen de brokstukken weer aan elkaar werden gepast.

Tot voor kort zijn de laatste twee vondsten, tesamen met enige andere belangrijke aanwinsten, te zien geweest op de tentoonstelling „Reuzen uit de Krijt-zee”.

Ruimtegebrek maakt het helaas onmogelijk alle op de tentoonstelling verenigde fossielen permanent op te stellen; er is een keuze gemaakt.

Moge ik ook hier de wens uitspreken, dat het ruimtegebrek in het museum van tijdelijke aard zal zijn.

Tenslotte wil ik ook op deze plaats alle personen, die bij de laatste vondsten betrokken zijn geweest, hartelijk bedanken. Vele mensen hebben er, ieder op zijn wijze, plezier in gehad.